

Gróf Bánffy Miklós

Huszonöt év

SZÉPMÍVES

A kötet az alábbi kiadás alapján készült:
Bánffy Miklós: *Huszonöt év*
Ráday Levéltár, Budapest,
Bánffy fond, kéz- és gépiratos hagyaték

Borító- és kötetterv:
Mohammed Nur

Borító:
Bánffy Miklós, Strelisky fotó, 1911

Sajtó alá rendezte:
Kovács Attila Zoltán
Major Zoltán

Képek és fotók:
Bánffy Miklós örököse,
Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
Kovács Attila Zoltán és Szebeni Zsuzsa magánarchívum

Fotó reprodukció:
Szebeni-Szabó Róbert

© Bánffy Katalin, 2017
© Major Zoltán, 2017
© Athenaeum Kiadó, 2017

HUSZONÖT ÉV (1945)

Éppen huszonöt éve most, hogy Magyarország Trianonban aláírta a reáparancsolt békét.¹ Azt a békét, ami háborús bűnösként állítja oda a magyarságot, pedig háborút akkor sem akart nálunk senki, és akkor is ugyanúgy ragadtak meg idegen erők, vittek minket harcba, romlásba, pusztulásba, ahogy most, húsz esztendővel később.

Ma újra romok vesznek körül. Sokkal szörnyűbb romok, mint akkor. Most végiggázolt az egész magyarlakta földön a háború, mint az Apokalipszis négy lovasa.² Városaink, falvaink romokban. Iparunk, földművelésünk, egész állatállományunk úgyszólván megsemmisült. Százerek lettek hajléktalanná.

Minden elpusztult, amiért Trianon után akkora szeretettel dolgoztunk mindahányan, és amit az első évtized végére föl-

1 Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum értelmében Magyarország elveszítette területének kétharmadát, lakosságának több mint felét. Területe 282 000 km²-ről (Horvátországgal együtt 325 000 km²-ről) 93 000 km²-re, a lakosság száma pedig 18,2 millióról (Horvátországgal együtt 20,8 millióról) 7,9 millióra csökkent. Az ország határain kívülre rekedt több mint 3 millió magyar, akiknek mintegy fele összefüggő területeken, az új határok mentén élt. Nem kevésbé súlyosak voltak a békediktátum katonai rendelkezései: a hadsereg létszáma nem lehetett több 35 000 főnél (ebből 1750 fő a tisz), megszüntették az általános védkötelezettséget, maximálták az előállítható fegyver- és lőszer mennyiséget. Az országot súlyos jövététel fizetésére kötelezték.

2 Az Apokalipszis négy lovasa: a fehér, veres, fekete, sárga; a legszörnyűbb csapásokat: a pestist, a háborút, az éhínséget és a halált hozzák az emberiségre.

építettünk annyi önfeláldozással, körültekintéssel és hangya-szorgalommal is.

A mai katasztrófa, ami mindezt elsöpörte, még sokkal nagyobb, mint az a másik volt, amivel akkor, az első világháború végén meglátogatott a végzet.

Néha gondolkozni is borzasztó. Borzasztó végiggondolni mindezt. Borzasztó látni, hogy építő munkánk hiábavaló volt.

Pedig annak, aki, ahogy én is, az első világháború után egyik munkása voltam az újjáépítésnek, alig marad más egyebe, mint ez a visszagondolás és tömérdek emlék. Egy hosszú és dolgozó élet után ez az egyetlen kincs, ami még az enyém. És kincs talán az a politikai tapasztalás is, amit néha mint cselekvő, de legtöbbit mint szemlélő egy fél századon át szereztem. Ennyi megmaradt, de ez is veszendő. – Jegyzeteim nincsenek. Naplót sohasem írtam. Számtalan okirat, levél és memorandum, amit megőriztem, elégett vagy széjjelszóródott. Már csak az van, amit agyamban hordozok magammal, és csak addig, míg az élet nagy folyóján át nem haladok. Odatúl ez is megsemmisül majd. Bizonytalan, mennyire van tőlem. De messzi nincs.

Ezért hát hozzáfogtam emlékeim megírásához. Ábrázolni kívánom, milyen külső és belső körülmények vezették a magyarságot Trianontól a két bécsi döntésig³, és onnan tovább azon a végzetes úton, mely végül a mai katasztrófához vitte a nemzetet. Leírni, amin magam is dolgoztam, mert bírálni

3 Első bécsi döntés: Német- és Olaszország 1938. november 2-i döntőbíró-sági határozata, melynek értelmében Magyarország visszakapott Csehszlovákiától 11 927 km²-nyi területet kb. 1 millió lakossal, akiknek túlnyomó többsége magyar volt. A szintén német és olasz közreműködéssel hozott második bécsi döntésre 1940. augusztus 30-án került sor. A döntés értelmében Magyarország visszakapott Romániából 43 591 km²-nyi területet 2 185 546 lakossal, melynek több mint 40%-a román volt, míg a továbbra is román fennhatóság alá tartozó Dél-Erdélyben közel 1 millió magyar lakos maradt.

csak annak van joga, aki valamit véghez vitt; vázolni azokat a tényezőket és személyeket, akik döntőleg folytak be a politika történéseibe; és kritikát is mondani a magyar politikáról, főleg külügyi szemszögből mindezekről, mert bár közben képviselő voltam, aztán főispán is, majd újra képviselő, de fiatal férfi korom óta, 1900 óta, mikor Berlinben szolgáltam,⁴ beállítottágom főleg erre irányult.

Persze vázlatos mindaz, amit ábrázolni tudok. Mindenre nem is térhetek ki, hiszen ahhoz sok-sok kötet is alig volna elég, megírásához pedig évek kellenének. Bár ma időmilliomos vagyok, koromnál foga nem számíthatok reá, hogy megírhasam.

A lényegest azonban, ahogy én látom, meg tudom írni. Azt a következtést is, amit a múlt tapasztalásaiból okulva le kéne vonnunk mindebből, és talán nemzetem számára hasznos is lehet ez a mű, ámbár már rég tudom, ahogy egyik művemben a tréfás Fortéjos Deák Boldizsárral⁵ mondatom: – „tán tanulságul szolgál ez a história: ha nem soknak, hát kevésnek, mert bizony sajnosán tapasztalám számos eddig való írásomkor, hogy alig-alig vagyon valaki, ki szívire venné és okosodna keveset is az írott szótul”. – Mégis, azt hiszem, szükséges megírnom mindezt. Ha másnak nem, legalább bizonyoságképpen, milyen indulattal fogtunk hozzá Magyarország újjáépítéséhez ezelőtt huszonöt évvel, milyen buzgósággal és önfeláldozással, és azért is, hogy némi tárgyi és személyi adattal szolgáljak annak, aki valamikor ez utolsó néhány évtized történetét tanulmányozni akarná.

4 A szerző 1900. június elejétől 1901 augusztusáig dolgozott Berlinben mint gazdasági szaktudósító.

5 A szóban forgó mű a *Fortéjos Deák Boldizsár Memoriáléja* című ironikus hangvételű elbeszélésfüzér, amelyet a szerző illusztrált. Könyv alakban először 1931-ben jelent meg az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában.

„Az emberi csorda semmitől sem fél jobban,
mint az értelemtől. A butaságtól kellene félnie,
ha fel tudná fogni, hogy mi a félelmes.”
(J. W. Goethe: *Wilhelm Meister tanulólévei*)

1. fejezet

*Trianon után két lehetőség. Brucki tárgyalás. Első királypuccs.
– Horthy és Károly. – A Teleki-kormány lemond. Bethlen. – Munkám
Londonban. – Párisi beszámoló. – Külügyminiszterség. – A francia
vasúti ajánlat.*

A trianoni békeokmányt 1920. június 4-én írták alá; ha jól emlékszem, valamikor augusztus végén ratifikálta a nemzetgyűlés.¹

Senki magyar ember ezt a reánk parancsolt békét lelkében el nem fogadta soha.

Politikai szempontból azonban Magyarország most két magatartás közül kellett hogy előbb-utóbb válasszon.

Az egyik az, ha a magyarság hivatalosan és minden nyilvános megnyilatkozásban is a békeokmány álláspontjára helyezkedik.

A másik magatartás, amit végül is választottak, hogy a békét csupán reakényszerített formalitásként tekinti, tagadja érvényességét és követeli annak revízióját. Vagyis a „nem, nem, soha!” álláspont.

Franciaország a frankfurti béke² után az előbbi álláspontra helyezkedett. Ott is úgy éreztek 1871-ben, mint nálunk 1920-ban. – Nem volt olyan francia, ki lelkileg belenyugodott vol-

1 November 15-én.

2 Az 1871. május 10-én Frankfurtban kötött béke a francia-porosz háborút zárta le. Eredményeként Ausztria végképp kiszorult a Német Birodalomból, létrejött a porosz vezetésű egységes Németország. Franciaország elismerte Elzász és Lotaringia német bekebelezését (súlyos hadisarc

na abba a békébe, amely Elzászt és Lotaringiát leszakasztotta hazájuk eleven testéről. Mégis már akkor, azonnal a békekötés után kiadták a jelszót: – „Y penser toujours, n'en parler jamais”³ (Mindig gondolni reá és sohasem beszélni róla!), és mindenki, nem csupán az állami szervek, de az egész sajtó és az egész közönség, minden egyes ember tömegben vagy külön-külön negyvenhárom éven át betartotta ezt az elvet. Valóban csodálatos ez! Csodálatos erőt és politikai fegyelmet bizonyít. Mindenkinél élő nagy és mély hazafiságot, ami a vérben van, és ezért olyan igaz és természetes, ahogy az anyai érzés. Amit nem szükséges táplálni szólammokkal, sőt felesleges. Ami némán sem lankad, ami hangtalan munkával képes dolgozni egyetlen soha ki nem mondott, de magától értetődő célért. Valóban nagy az a nemzet, aki erre képes.

Ez a politikai magatartás tette lehetővé, hogy a harmadik köztársaság Franciaországa nemcsak minden komolyabb súrlódást elkerült keleti szomszédjával, hanem Tunist és Marokkót⁴ meg tudta szerezni, és afrikai birodalmát majdnem az Egyenlítőig nyugalomban építhette ki. Ez Németország passzivitása, sőt segítése nélkül aligha történhetett volna, hiszen

megfizetésére kötelezte magát, és tudomásul vette, hogy az ország keleti megyéi a jóvátétel kifizetéséig német megszállás alatt maradnak).

3 A jelszó a radikális köztársasági politikus León Gambettától (1832–1883) származik.

4 1870. szeptember 2-án a francia hadsereg Sedannál vereséget szenvedett, a császár, III. Napóleon fogságba esett, uralmát, a Második Császárságot így hamarosan, szeptember 4-én fölváltotta a Harmadik Köztársaság. Tuniszt Franciaország Olaszország ellenében szerezte meg 1881-ben angol–német diplomáciai támogatással. Marokkó megszerzése ügyében Franciaországnak már meg kellett küzdenie az öntudatában alaposan megerősödött Németországgal. Az első világháborút megelőző háborús konfliktusok veszélyét felidéző marokkói válságok (1905–1911) az angol–francia (olasz) együttműködés förlényét mutatják az elszigetelődő Németországgal szemben.

Anglia e terjeszkedést korántsem látta jó szemmel. (Fashoda.)⁵ – A Wilhelmstrasse⁶ bizonyára sohasem hitte, hogy a franciák vizonzásképpen elfeledik Sedant. Mégis azt gondolta, hogy ha Franciaország belemarkol nagy afrikai területek hódításába és gyarmatosításába, ez hosszú időre leköti az erejét, és tán a francia nacionalizmus számára is új célt és új ideát jelenthet.

Kétségtelen, hogy őszinte és férfias volt az a nyílt szembeszállás, amivel az egész trianoni magyarság meg nem alkuvó tagadását hirdette. Számunkra azonban sok előnyt jelentett volna, ha arra a magatartásra tudtunk volna helyezkedni, amire egykor a franciák.

Nyilvánvaló volt, hogy Trianon belátható időn belül meg nem másítható. Hogy hosszú évek múlnak el, míg az európai helyzet annyira megváltozik, hogy a revízió egyáltalán szóba jöhessen. Addig pedig a „nem, nem, soha” álláspont olyan elszigetelődést jelentett Magyarország számára, melyből csak kár és hátramaradás származhatott. A békeszerződés ugyanis sok kérdést hagyott tisztázatlanul. Az a kísérőlevél is, amit Millerand francia miniszterelnök intézett a magyar békeküldöttséghez, bizonyos feltételek fönnforgása esetére határkiigazításokat helyezett kilátásba.⁷ Ezekről tehát tárgyalni is le-

5 Nilus menti helység, ahol 1898-ban Anglia és Franciaország között majdnem háborús konfliktus történt Közép-Afrika birtoklásáért.

6 Wilhelmstrasse: német külügyminisztérium. Ezen a helyen állott Berlinben a német külügyminisztérium épülete. Ehhez hasonlóan: a Quay d'Orsay, Ballhausplatz, Dísz tér elnevezés Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia, az önálló Magyarország külügyminisztériumát jelenti.

7 Millerand, Alexandre (1859-1943) francia politikus, 1920. február 18 – szeptember 24. miniszterelnök és külügyminiszter, majd 1924-ig köztársasági elnök. A békekonferencia elnökeként 1920. május 6-án nyújtotta át a magyar béke delegációnak a békeszerződés végleges szövegét. A szerződéshez csatolt kísérőlevél (franciául: lettre d'envoi) egyrészt kimondta,

hetett. – Továbbá a kisebbségi szerződések⁸ fölötté vázlatosak lévén Magyarország számára erkölcsi alapot nyújthattak arra, hogy határain kívül maradt honfitársai sorsán könnyíthessen az utódállamokkal való közvetlen tárgyalások útján, ha olyan atmoszférát tud teremteni, amiben az ilyen lehetséges. – Gazdasági szempontból kétségtelen, hogy ez az út óriási előnyöket hozhatott volna.

Az első esztendőben, a béke ratifikációja után a magyar politikai élet előterében a belső rendcsinálás állt, leginkább a felerterror letörése, ami az alig helyrehozott közrendet felborítással fenyegette.

A forradalmi idők alatt széjjelzüllött közigazgatást is újra kellett alkotni, jól-rosszul, ahogy lehetett. A pénzügyeket valahogy rendbe hozni. Az állami gépezetet összetákolni, hogy

hogy „A szövetséges és Társult Hatalmak... semmi tekintetben nem módosítják a békefeltételek területi határozmányait”, másrészt szolt arról, hogy „A Szövetséges és Társult Hatalmak azonban nem feledkeztek meg arról a gondolatról, amely őket a határok kiszabásakor vezette, és foglalkoztak azzal az eshetőséggel is, hogy az így megállapított határ esetleg nem felel meg mindenütt teljesen a néprajzi vagy gazdasági kívánalmaknak. A helyszínen megejtett vizsgálat esetleg szükségessé fogja tenni, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék. Ilyen vizsgálatot azonban nem lehet ma megejteni, mert ez bizonytalan időre kitolná a béke megkötését, pedig ezt egész Európa sóvárogja. De majd ha a határbizottságok megkezdték munkájukat, ha úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései... valahol igazságtalanok, s hogy ennek az igazságtalanságnak orvoslása közérdek, módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetség Tanácsa felajánlhassa jószolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamelyik Határbizottság kívánatosnak mondja.”

8 Az I. világháborút lezáró békeszerződések a nemzeti kisebbségek védelmét nemzetközi érdekű kötelezettségeknek minősítették, és az újonnan alakult Nemzetek Szövetségének garanciája alá helyezték.

valamiképpen működni tudjon. – A nemzetgyűléssel is sok baj volt még.⁹ Jórészt olyan emberekből tevődvény össze, kiknek semmi politikai iskolázottságuk sem volt, és a Nagyatádi Szabó kispártját¹⁰ kivéve csupa apró koteriákból¹¹ állt, kik ide-oda szavaztak jóakaró tudatlanságból, egyéni érdekből vagy hirtelen támadt indulatból. A miniszterek idejének jó részét a parlamenti torzsalkodások foglalták el. – Nagyobb elgondolásokra nem kerülhetett sor. – Ezért az első évben még nem dőlt el, hogy külügyi politikájában milyen irányt választ a magyar nemzet. Bár a nemzetgyűlés elnöke a békekötés aláírása napján az elnöki székéből kinyilatkoztatta, hogy a békeszerződés „mind erkölcsileg, mind anyagilag lehetetlenséget tartalmaz, és lehetetlenségekre senki sem kötelezhető”, bár az elszakított vármegyék Budapesten lévő „követei” kiáltványban fordultak a „világ összes népeihez”, melyben esküt tesznek, hogy „azt a földet... vissza fogják szerezni...” – ezek valójában egyéni vélemények voltak csupán, melyek sem a magyar kormány, sem a tömegek jövő magatartását még nem döntötték el.

Bizonyítja ezt, hogy Teleki Pál¹² mint miniszterelnök érintkezésbe lépett Benešsel,¹³ és így jött létre a Lajta menti Bruck-

9 A nemzetgyűlési választásokat – a román megszállás miatt – két részben tartották meg 1920. január-februárban és júniusban. A nemzetgyűlés legerősebb pártja a Kispárt lett. A második legnagyobb párt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja. A két nagy párt sem volt egységes, mellettük pedig sok kis párt létezett (parlamenten belül és kívül).

10 Nagyatádi Szabó István (1863–1924) a Kispárt vezére, többször földművelésügyi miniszter, nevéhez fűződik a földreformmal foglalkozó 1920. évi 36. tc., amely a parasztság egy részét földhöz juttatta.

11 Érdekszövetkezet, klikk.

12 Teleki Pál, dr., gróf (1879–1941) világhírű földrajztudós. 1920. július 19. – 1921. április 14. és 1939. február 16. – 1941. április 3. között miniszterelnök.

13 Beneš, Eduárd (1884–1948) az első Csehszlovák Köztársaság külügyminisztere 1918 és 1935 között, majd 1938 októberéig köztársasági elnök, 1940-től 1945-ig a csehszlovák emigráns kormány miniszterelnöke Lon-

ban¹⁴ az első tárgyalás Magyarország és az egyik utódállam között, melynél magyar részről Teleki és külügyminisztere, Gratz Gusztáv¹⁵ ülték össze Benešsel. Megfogható eredménye nem lett, de a találkozás elég barátságos légkörben folyt le, és elváláskor programba vették, hogy újból találkozni fognak.

Ilyen, úgyszólván cseppfolyós állapotban volt akkor a magyar politikai helyzet úgy belügyi, mint külügyi vonatkozásban. Milyenén kristályosodik ki, még bizonytalan volt.

Ekkor következett be Károly király¹⁶ első puccsa. (sic!)

Elég kalandos kirándulás volt, majdnem operettszerű.

Autón, álruhában és hamis útlevelemmel jött át Ausztrián és a magyar határon. Így érkezett Szombathelyre. A püspöki palotához hajtott.¹⁷ Vass József¹⁸ kultuszminister véletlenül ott volt, Teleki is a közelben, Sigray Antalnál¹⁹ Iváncon, mert éppen akkor köszöntött be a húsvét, és ünnepi pihenőre rándult oda. Onnan hívták be telefonon.

donban. A háború után, 1948-ban történt lemondásáig a második köztársaság elnöke. A magyarellenes politika ismert képviselője.

14 A magyar miniszterelnök és külügyminiszter, valamint Beneš brucki találkozója 1921. március 14–15-én zajlott le.

15 Gratz Gusztáv (1875–1946) történétíró, közgazdász. 1921. január 17. és 1921. április 12. között külügyminiszter. Előtte, 1919. novemberől Magyarország bécsi követe, képviselője.

16 Károly, Habsburg (1887–1922) 1916. november 21-től I. Károly néven osztrák császár, IV. Károly néven magyar király. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után lemondott előbb osztrák császári, majd 1918. november 13-án magyar királyi jogainak gyakorlásáról.

17 1921. március 26-án este fél 11 tájban.

18 Vass József (1877–1930) katolikus pap, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. december 16. – 1922. június 16. között, népjóléti és munkaügyi miniszter haláláig.

19 Sigray Antal, gróf (1879–1947) legitimista politikus. A felsőház 1943. december 14-i ülésén fellépett Magyarország háborúból való kilépése mellett. A németek az ország megszállásakor elfogták, Mauthausenbe hurcolták. 1945-ben Svájcban, majd az USA-ban élt. New Yorkban halt meg.